

OSVOJOVANIE SI POSUNKOVÉHO JAZYKA AKO PRIMÁRNEHO JAZYKA U NEPOČÚJÚCICH DETÍ

DARINA TARCSIOVÁ, SR

Abstrakt: Používanie posunkového jazyka v metódach vzdelávania nepočujúcich detí prinieslo so sebou aj otázky týkajúce sa jeho osvojovania. Pretože v našich podmienkach sa tejto problematike nikto nevenuje, tento príspevok má poukázať len na jej rozsiahlosť a čiastkové výsledky, ku ktorým sa dospelo vo výskumných strediskách zaoberajúcich sa touto problematikou.

Kľúčové slová: výchova a vzdelávanie, osvojovanie, bilingválny prístup, totálna komunikácia, posunkový jazyk, kritéria, štádia, gestá, posunky, slová, vokalizácia, dekontextualizácia, kombinácia dvoch slov, kombinácia dvoch posunkov, lingvistický vývin

V šesťdesiatych rokoch prenikla do odbornej verejnosti myšlienka totálnej komunikácie, ktorá poukázala na právo nepočujúceho dieťaťa na využívanie všetkých komunikačných foriem, ktoré mu uľahčujú osvojovanie si reči a funkčnú komunikáciu. Osemdesiate roky sú poznamenané bilingválnym prístupom a sebauvedomovaním spoločenstva nepočujúcich. Obidva tieto prístupy okrem používania posunkovej komunikácie spája aj ďalšia charakteristika. Tou je odvolávanie sa na nepočujúce deti nepočujúcich rodičov, ktoré prichádzajú do predškolských zariadení na dobrej kognitívnej, sociálnej, ale aj jazykovej úrovni. Prostredie, v ktorom žijú, im poskytuje jazykový vzor viazaný na vizuálno-

motorickú modalitu, a preto sa úplne logicky nastolili otázky, na ktoré odborníci v tejto oblasti hľadali a aj naďalej hľadajú odpovede (D. Tarcsiová, 1998).

Tieto otázky sú nanajvýš aktuálne v súvislosti s presadzovaním bilingválneho prístupu, kedy prirodzený posunkový jazyk má byť prvým jazykom, ktorý si dieťa osvojuje prirodzeným spôsobom a až po jeho osvojení nasleduje jazyk hovorený, ktorý sa dieťa učí prostredníctvom čítania a písania. V súvislosti s procesom osvojovania si posunkového jazyka sa najčastejšie diskutuje o nasledovných otázkach :

- Vyskytujú sa pri osvojovaní si posunkového jazyka u nepočujúcich detí rovnaké štádia ako u ich počujúcich vrstovníkoch pri osvojovaní si hovoreného jazyka?
- Vyskytujú sa u počujúcich a nepočujúcich detí porovnateľné stratégie učenia sa pri osvojovaní si jazyka?
- Vyskytujú sa prvé posunky skôr ako prvé slová?
- Uľahčuje alebo mení ikonicitu posunkového jazyka proces jeho učenia sa?
- Uľahčuje simultánne produkovanie komponentov posunkovej reči jej osvojovanie?
- Ako prebieha proces osvojovania si konfigurácie rúk?
- Ako prebieha proces osvojovania si mimiky pri tejto komunikačnej forme (P.B.Braem, 1995)?

Odpovede na tieto otázky sú dôležité aj z ďalšieho aspektu, a to z dôvodu, že veľmi častým argumentom zo strany zástancov prístupov zameraných na používanie len hovoreného jazyka je tvrdenie, že pri posunkovej reči ide o pantomimickú, ikonickú formu komunikácie, a preto sa nemôže využiť pri výchove a vzdelávaní nepočujúcich detí.

Prvé štúdie o tejto problematike urobili Schlesinger a Meadow už na začiatku sedemdesiatych rokov, v ktorých informovali o počujúcom dieťati, ktoré v 5,5 mesiaci používalo zrozumiteľné posunky od svojej nepočujúcej starej mamy, ale prvé anglické slová od svojich počujúcich rodičov používalo až v 11,5 mesiaci.

Svoje zistenia zdôvodňovali nasledovne :

- ikonický charakter prvých posunkov pomáha dieťaťu k zreteľnejšej interakcii medzi formou a obsahom,
- dieťa skôr ovláda motoriku rúk a ramien ako jemnú motoriku rečových orgánov,
- nepočujúce dieťa dokáže ľahšie vnímať posunky ako hovorenú reč (J. G. Kyle - B. Woll, 1998).

Voltera, Caselli a ďalší, ktorí sa zaoberajú touto problematikou sa pozastavili nad otázkou, či sa pri týchto štúdiách nezamenili prvé gestá s prvými posunkami, pretože neexistovali kritéria, na základe ktorých by bolo možné stanoviť, kedy sa jedná o gesto a kedy už o posunok. Preto Volterra so svojimi spolupracovníkmi vypracovala kritéria na posudzovanie prvých skutočných posunkov alebo slov :

- viažu sa na predmety, ktoré nie sú bezprostredne prítomné,
- viažu sa na rozličné predmety tej istej triedy,
- vyskytujú sa vo viacerých komunikačných situáciách a viažu sa v rozličných súvislostiach na tie isté predmety,
- vyskytujú sa aj v kombinácii s inými symbolickými znakmi (1986, s.11).

Na základe vyššie stanovených kritérií skúmala so svojím tímom u malých počujúcich a nepočujúcich detí, ktoré boli vystavené rozličným kombináciám vplyvu hovoreného a posunkového jazyka, štádia ich osvojovania.

1. Štádium ranej vokalizácie a gest (cca 9 -13 mesiacov)

Počujúce, ale aj nepočujúce deti v období 9 - 13 mesiacov vokalizovali a používali gestá nezávisle od jazyka, ktorému boli vystavené.

Počujúce aj nepočujúce dieťa vyslovovalo určitú hlásku (slabiku), keď videlo obrázok nejakého predmetu (napr. koňa), prípadne používa to isté gesto, keď ho dospelí volajú (posunkom alebo slovom) vykonávať určitú činnosť (napr. tancovať).

2. Štádium dekontextualizácie slov a gest (cca 1 rok)

V tomto období sú počujúce aj nepočujúce deti schopné produkovať jednotlivé slová a posunky. Dieťa, ktoré používalo určitú hlásku (slabiku) na obrázkoch koňa, je schopné ju produkovať pri rozličných obrázkoch koní, ale aj pri skutočnom zvierati. Podľa Volterry je základným kritériom, že sa už jedná o skutočné slovo bez ohľadu na artikulačnú stránku. O dekontextualizácii napr. posunku tancovať môžeme hovoriť vtedy, ak dieťa pri hudbe začne spontánne používať tento posunok.

Počujúce aj nepočujúce deti sú v tom istom čase na stupni ranej vokalizácie, príp. gest a dosiahnu v tom istom čase štádium jednotlivých slov, príp. posunkov nezávisle od toho, akému rečovému vzoru sú vystavené.

3. Štádium kombinácie dvoch slov, príp. dvoch posunkov (cca 18 mesiacov)

Do tohto obdobia počujúce aj nepočujúce deti prechádzajú rovnakými vývinovými štádiami a používajú zmiešané akustické a gestické modalít. Vo veku asi 18 mesiacov začínajú deti navzájom kombinovať dve slová alebo dva posunky. A v tomto období začíname sledovať aj rozdiel medzi počujúcimi a nepočujúcimi deťmi v používaní slov a posunkov.

Počujúce deti, ktoré boli vystavené len hovorenej reči, v tomto období produkujú len kombinácie dvoch slov, nie dvoch manuálnych znakov, aj keď v rannom období produkovali znaky, ktoré boli klasifikované ako jednotlivé posunky.

Kombinácie dvoch posunkov sa objavujú len u detí, ktoré boli vystavené prostrediu s posunkovou rečou, nezávisle od toho, či sú počujúce alebo nepočujúce.

Na základe týchto výskumov sa konštatovalo, že schopnosť používať lingvistické symboly v ranných vývinových štádiách je zrejme nezávislá od formy komunikácie (posunky, slová). Znamená to, že nepočujúce deti si nemôžu osvojiť posunky skôr, ako si osvoja počujúce deti slová. Zároveň sa dokázalo, že počas fázy kombinácie dvoch symbolov kombinácie posunkov nepočujúcich detí obsahujú paletu tých istých

sémantických vzťahov, ako majú kombinácie dvoch slov u počujúcich detí. Najprv deti prostredníctvom posunkov vyjadrujú predmety, akcie, miestne vzťahy a až neskôr nastupujú príčinné vzťahy. Volterra (1986) tvrdí, že schopnosť kombinovať jednotlivé symboly navzájom vedie k vývinu skutočného lingvistického systému na základe získavania všeobecnej komunikačnej schopnosti v rannom období života. Toto tvrdenie vysvetľuje vyššie spomenuté konštatovanie o lepšej kognitívnej, lingvistickej ale aj sociálnej úrovni nepočujúcich detí nepočujúcich rodičov, ktoré mali bezproblémový prístup k jazyku od narodenia.

Myšlienky osvojovania si posunkového jazyka ako primárneho jazyka si získavajú stále viac svojich zástancov medzi odborníkmi, ale aj rodičmi nepočujúcich detí. Ich šíriteľmi sú prevažne samotní prelingválne nepočujúci dospelí, ktorí získali akademické vzdelanie a pôsobia v oblasti výchovy a vzdelávania nepočujúcich detí.

Literatúra

1. BRAEM, P. B. : Einführung in die Gebärdensprache und ihre Erforschung. Signum - Verlag, Hamburg, 1995, 3. Vydanie.
2. KYLE, G. - WOLL, B.: Sign Language - The Study of deaf people and their language. Cambridge University Press, 1998, 11. vydanie.
3. TARCSIOVÁ, D. : Metódy vzdelávania sluchovo postihnutých detí využívajúce posunkovú komunikáciu. In : Komunikačné prístupy a ich pedagogické využitie vo výchove a vzdelávaní nepočujúcich. Metodické centrum Bratislava, 1998, s. 47 - 66.
4. VOLTERRA, v.: What sign language research can teach us about language acquisition. In: B. Tervoort: Sign of life. The Institute of General Linguistics of the University of Amsterdam, 1986.

Adresa: PAEDDR. DARINA TARCSIOVÁ, CSc.,
KATEDRA PEDAGOGIKY SLUCHOVO POSTIHNUTÝCH,
PEDAGOGICKÁ FAKULTA UK,
RAČIANSKA 58, 813 34 BRATISLAVA